

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

LÊ VĂN GIANG

**PHONG CÁCH NGHỆ THUẬT NGUYỄN KHẢI
TRONG TIỂU THUYẾT SAU 1980**
*(QUA BA TIỂU THUYẾT: THỜI GIAN CỦA NGƯỜI, MỘT CÔI
NHÂN GIAN BÉ TÍ, THƯỢNG ĐẾ THÌ CƯỜI)*

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Thái Nguyên - Năm 2011

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

LÊ VĂN GIANG

**PHONG CÁCH NGHỆ THUẬT NGUYỄN KHẢI
TRONG TIỂU THUYẾT SAU 1980**
*(QUA BA TIỂU THUYẾT: THỜI GIAN CỦA NGƯỜI, MỘT CỖI
NHÂN GIAN BÉ TÍ, THƯỢNG ĐẾ THÌ CƯỜI)*

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.34

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Người hướng dẫn: PGS.TS. TRỊNH BÁ ĐÌNH

Thái Nguyên - Năm 2011

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng kính trọng và biết ơn sâu sắc tới PGS-TS. Trịnh Bá Đình Người thầy đã tận tình giúp đỡ em trong quá trình học tập, nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Em xin trân trọng cảm ơn các thầy cô trong khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học trường ĐHSP Thái Nguyên đã nhiệt tình giúp đỡ và động viên em trong quá trình học tập và nghiên cứu tại trường.

Tác giả luận văn xin chân thành cảm ơn những người thân trong gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã giúp đỡ tạo điều kiện cho tôi trong suốt thời gian qua.

Thái nguyên, ngày 10 tháng 8 năm 2011

Tác giả

Lê Văn Giang

MỤC LỤC

Trang

Trang bìa phụ	
Lời cảm ơn	
Mục lục	i
PHẦN MỞ ĐẦU.....	1
PHẦN NỘI DUNG.....	8
Chương 1. PHONG CÁCH NGHỆ THUẬT VÀ SỰ THAY ĐỔI ĐỀ TÀI TRONG TIỂU THUYẾT NGUYỄN KHẢI.....	8
1.1. Quan niệm về phong cách nghệ thuật.....	8
1.2. Sáng tác Nguyễn Khải trước 1975: “Sản phẩm của một thời lãng mạn” ..	12
1.3. Sáng tác Nguyễn Khải sau 1975: “Cảm hứng thể sự- Đời tư”	15
Chương 2. XU HƯỚNG TRIẾT LUẬN TRONG TIỂU THUYẾT NGUYỄN KHẢI SAU 1980	25
2.1. Quan niệm của Nguyễn Khải về nghệ thuật và tiểu thuyết	25
2.1.1. Quan niệm về nghệ thuật của Nguyễn Khải	25
2.1.2. Quan niệm của Nguyễn Khải về tiểu thuyết	29
2.2. Sự thay đổi của ngòi bút Nguyễn Khải từ chính luận sang triết luận.....	35
2.3. Triết luận về các chủ đề “vĩnh cửu”	41
2.3.1 Khái niệm chủ đề.....	41
2.3.2. Thời gian cuộc đời mỗi người.....	42
2.3.3. Tôn giáo với chính trị.....	49
2.3.4. Cá nhân và dân tộc	52
2.4. Nhân vật tư tưởng trong tiểu thuyết Nguyễn Khải sau 1980.....	54
2.4.1 Nhân vật tư tưởng.....	54
2.4.2. Nhân vật “tôi” trong tiểu thuyết Nguyễn Khải sau 1980	59
Chương 3. NGƯỜI KỂ CHUYỆN TƯỜNG MINH, NGÔN NGỮ CHỦ THỂ VÀ GIỌNG VĂN TRIẾT LÍ	69
3.1. Nghệ thuật kể chuyện.....	69
3.1.1. Người kể chuyện	69

3.1.2. Điểm nhìn nghệ thuật	82
3.2. Ngôn ngữ chủ thể	91
3.2.1. Ngôn ngữ đối thoại nội tâm.....	91
3.2.2. Ngôn ngữ độc thoại	94
3.3. Giọng văn triết lí.....	100
PHẦN KẾT LUẬN	108
THƯ MỤC THAM KHẢO	111

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

<i>Chữ viết tắt</i>	<i>Nội dung</i>
XHCN	Xã hội chủ nghĩa
NXB	Nhà xuất bản
TPHCM	Thành phố Hồ chí Minh
H	Hà Nội

PHẦN MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

1. Trong nền văn xuôi hiện đại Việt Nam sau 1980 với biết bao thách thức, khó khăn để văn học nói lên tiếng nói đích thực của chính mình. Đứng trước sứ mệnh của lịch sử đó, các nhà văn phải tìm ra con đường cho chính mình phù hợp với công cuộc xây dựng đất nước và công cuộc Đổi mới xã hội. Nguyễn Minh Châu - *người mở đường tinh anh*- đặt những dấu ấn quan trọng, chọn đường cho các nhà văn, và tiếp sau là Nguyễn Khải. Với ngòi bút dồi dào sinh lực và nhiệt huyết và con mắt tinh táo đến sắc lạnh, Nguyễn Khải đã dựng lên một thế giới muôn màu muôn vẻ về con người, cuộc sống và xã hội nước ta trong thời kì đổi mới đất nước.

2. Nguyễn Khải là nhà văn đa tài, sáng tác thành công ở nhiều thể loại như: Truyện, tiểu thuyết, kịch, kí, tạp văn ... Trong các tác phẩm của Nguyễn Khải, người đọc nhận thấy một mảng hiện thực rộng lớn có ý nghĩa tiêu biểu cho đời sống cách mạng của đất nước. Đánh giá về Nguyễn Khải với các sáng tác sau 1980 với những tìm tòi thể nghiệm, trăn trở và cảm hứng “*tinh thần dân chủ và nhân bản*” các nhà nghiên cứu luôn đặt Nguyễn Khải ở vị trí hàng đầu.

Nguyễn Khải tự nhận mình là “*giọt nắng nhạt*”, những trang viết của ông luôn đậm nồng hơi thở cuộc sống, kịp thời đem đến cho người đọc nhiều lí giải đúng đắn và kêu gọi suy nghĩ về những vấn đề xã hội đang đặt ra trong cuộc sống. Vương Trí Nhàn viết: “*Ông là một trong những nhà văn dẫn đầu của thời đại (...). Muốn tìm hiểu con người và thời đại trong tất cả cái hay cái dở của họ, nhất là muốn hiểu ý nghĩ của họ, đời sống tinh thần của họ, phải đọc Nguyễn Khải*”.

3. Nguyễn Khải cố gắng nhập cuộc thật sự như một con người có suy nghĩ, đi vào dòng đời với ý định “*qua sự việc hàng ngày*” dày đặc, bề bộn,

phức tạp mà nhìn thấy cái chân lí ở bề sâu đời sống. Dưới ngòi bút của nhà văn, cuộc đời không hiện ra đơn điệu, phẳng lặng, dịu dàng, êm đẹp. Ông muốn đi sâu vào cuộc sống thực với tất cả sự phong phú, sinh động, với tất cả mộc mạc thô nhám, sù sì của nó. Ông không né tránh, ngược lại, nhiều khi chủ động xông vào những hiện thực gai góc. Nguyễn Khải muốn đào xới, phanh phui để từ đó tìm ra sự thật. Ông thâm nhập những mũi nhọn của cuộc sống, nơi đang diễn ra những đấu tranh gay gắt. Hiện thực trong tác phẩm của Nguyễn Khải là hiện thực luôn “*có vấn đề*” là những “*mảnh đất nóng*” đang sôi sục những sự kiện, hiện tượng phức tạp và đó là cuộc đấu tranh trong con người. Những mâu thuẫn xung đột trong tâm tư tình cảm, trong những mâu thuẫn dằng dịt của xã hội. Tiểu thuyết Nguyễn Khải luôn có những “*xung đột*” có “*chiến trường*” mặt trận tư tưởng giằng trái khắp nơi, ở đâu cũng có hai thái cực, hai chiến tuyến hai phía đương đầu đối chọi nhau, hai giai cấp, hai đối thủ, hai quan hệ xã hội, hai thế lực, hai lối sống, hai đạo đức, hai phương pháp tư tưởng.

4. Sớm hình thành một phong cách nghệ thuật, Nguyễn Khải luôn “*đón bắt những vấn đề đặt ra trong cuộc sống hôm nay của cái ngày mai rất gần*”. Ông không ngừng vươn lên chính mình “*tự làm mới mình*” trong hành trình lao động nghệ thuật khắt khe trên quan điểm “*Nghệ thuật là khoa học thể hiện lòng người*”. Vì vậy Nguyễn Khải là người được trao rất nhiều giải thưởng văn học.

4. Nguyễn Khải là một trong những nhà văn có vị trí hàng đầu của đội ngũ nhà văn cách mạng với hai “*cuộc chiến*” cách mạng và Đổi mới, là một nhà văn có phong cách riêng, độc đáo ngay từ khi mới vào nghề. Tiểu thuyết của Nguyễn Khải sau 1980 càng thể hiện rõ phong cách của Nguyễn Khải với sự thay đổi nhưng vẫn luôn là Nguyễn Khải. Nghiên cứu “**Phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải trong tiểu thuyết sau 1980**”, xét về mặt ý nghĩa lí luận

là góp phần tìm hiểu thi pháp nghệ thuật của Nguyễn Khải- một vấn đề đang được các nhà nghiên cứu lí luận phê bình hiện nay qua tâm. Đồng thời đề tài **“Phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải trong tiểu thuyết sau 1980”** góp phần quan trọng trong nghiên cứu tiểu thuyết Nguyễn Khải sau 1980 mà còn mang ý nghĩa lí luận khẳng định đúng cho một Nguyễn Khải đa dạng về phong cách và giàu tính dân chủ, hiện đại, tiên tiến. Vì vậy đây là một đề tài mang tính cấp thiết, có ý nghĩa thực tiễn, góp phần tìm hiểu toàn diện hơn về nhà văn Nguyễn Khải- Một nhà văn xuất sắc của thời kì đổi mới; về ý nghĩa sư phạm: Đề tài sẽ làm tài liệu tham khảo cho giáo viên, sinh viên trong việc học tập và nghiên cứu về tác giả Nguyễn Khải.

Đây là lí do để chúng tôi chọn đề tài này.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

Nghiên cứu về Nguyễn Khải và các sáng tác của Nguyễn Khải từ trước đến nay đã có khá nhiều công trình nghiên cứu quan trọng. Chúng ta có thể kể một số nhà nghiên cứu và phê bình quen thuộc như: Lại Nguyên Ân, Hà Minh Đức, Phan Cự Đệ, Đào Thuỷ Nguyên, Nguyễn Văn Hạnh, Đoàn Trọng Huy, Vương Trí Nhàn, Trần Đình Sử, Bích Thu, Chu Nga, Huỳnh Như Phương... Tuy nhiên các tác giả trên mới chủ yếu đi sâu vào vấn đề Nguyễn Khải với con người và các chặng đường sáng tác văn học gắn với dân tộc và thời đại, cùng phong cách Nguyễn Khải và sức chinh phục sáng tác của Nguyễn Khải đối với bạn đọc cũng như chuyện văn chuyện đời của ông.

Hầu như cho đến nay, chưa có công trình chuyên biệt nào nghiên cứu về phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải trong tiểu thuyết sau 1980. Nếu có chỉ là những ý kiến riêng lẻ, những nhận xét khái quát, lẻ tẻ hay các bài viết về phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải.

Công trình đầu tiên có tính *“tổng quát”* về tác gia Nguyễn Khải là: *“Đặc điểm của ngòi bút hiện thực Nguyễn Khải”* của Chu Nga in trong tạp chí văn học số 2 năm 1974. Sau đó là bài *“Đặc điểm sáng tác Nguyễn Khải”*

in trong cuốn *“Tác gia văn xuôi Việt Nam hiện đại sau 1975”*, Chu Nga đã đánh giá một số đặc điểm sáng tác của Nguyễn Khải nhưng mới chỉ mang tính nhận diện ban đầu.

Năm 1983, công trình nghiên cứu về tác gia Nguyễn Khải in trong cuốn *“Nhà văn hiện đại 1945-1975, tập 2”* nhà nghiên cứu Phan Cự Đệ khẳng định: *“Nguyễn Khải là cây bút trí tuệ luôn luôn suy nghĩ sâu lắng về những vấn đề cuộc sống đặt ra và cố gắng tìm một lời giải đáp thuyết phục theo cách riêng của mình. Cho nên trong tác phẩm của nhà văn, thông qua những sự kiện xã hội, chính trị có tính chất thời sự nóng hổi, bao giờ cũng nổi lên những vấn đề khái quát có ý nghĩa triết học nhân sinh...”*. Phan Cự Đệ đã nêu lên phong cách hiện thực tinh táo của ngòi bút Nguyễn Khải. Đồng thời, ông cũng phát hiện ra loại nhân vật sắc sảo như một loại nhân vật riêng của nhà văn, và lí giải những đặc điểm này.

“Tuyển tập Nguyễn Khải” (3 tập), nhà xuất bản Văn học ấn hành 1996 do Vương Trí Nhàn tuyển chọn và giới thiệu, giúp người đọc hình dung khá rõ nét tinh thần văn chương Nguyễn Khải. Đồng thời Nguyễn Khải được đánh giá cao trong sự hòa nhập với dân tộc và thời đại, đặc biệt là sự tìm tòi ham phá hiện thực.

Công trình nghiên cứu *“Phương pháp tiếp cận sáng tác của Nguyễn Khải trong giảng dạy văn học Việt Nam hiện đại”* của Đào Thủy Nguyên chủ yếu tập trung khám phá thế giới nghệ thuật của Nguyễn Khải qua ba cảm hứng nghệ thuật đó là: *Cảm hứng nghiên cứu - phân tích; Cảm hứng khẳng định - ngợi ca; Cảm hứng chiêm nghiệm – triết lí*. Công trình đã làm nổi bật phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải.

Ngoài ra nghiên cứu về Nguyễn Khải còn có rất nhiều các bài viết có chất lượng cao như: *“Vài đặc điểm phong cách nghệ thuật Nguyễn Khải”* (Đoàn Trọng Huy); *“Nguyễn Khải và tư duy tiểu thuyết”* (Nguyễn Thị Bình); *“Thế giới nhân vật Nguyễn Khải trong cảm hứng phân tích”* (Đào Thủy